

giliz taraftarlığı yaptığı yolundaki iddiaların bir dayanağı da budur ve bunlar gittikçe Almanya'ya yaklaşan İttihat ve Terakki idaresinin tepkisini şiddetlendirmiştir. Bütün bunlardan dolayı belirginleşen muhalif tavrı bir yana bırakılırsa Vahdetî'yi ve *Volkan* gazetesini siyasi ve dinî mânada muhafazakâr, gelenekçi, mürteci saymak mümkün değildir.

Vahdetî'nin 31 Mart Vak'ası'ndaki rolü üzerinde kaynaklarda çeşitli görüşler mevcuttur. Resmî kaynaklarda olaya istibdat idaresine dönüş açısından bakılarak II. Abdülhamid ve Vahdetî sorumlu tutulmaktadır. Tarık Zafer Tunaya ve Sina Akşin gibi araştırmacılar, bu hadiseyi Ahrar-İngiltere iş birliğine dayanarak Vahdetî öncülüğündeki İttihâd-ı Muhammedî'nin kışkırtıldığını belirtmektedirler. Olaylardan İttihat ve Terakki'yi sorumlu tutanlar da Vahdetî'yi figüran olarak görürler. O dönemi yaşamış olan Ali Cevad Bey, Mevlânzâde Rifat ve daha sonra Ahmet Bedevî Kuran gibi kişiler ise Vahdetî ile *Volkan*'ın olaylarda önemsiz bir unsur olduğunu, her şeyin Ahrar-İttihat ve Terakki mücadelesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylerler. Genellikle olaylar sırasında Vahdetî'nin Abdülhamid ve ilmiye sınıfıyla birlikte hareket etmediği ve öncülerden biri olmakla beraber müsebbip olmadığı görüşü ağırlık kazanmıştır. *Sırat-ı Müstakim* yazarları ile *Beyânülhak*'ta Mustafa Sabri Efendi'nin Cem'iyet-i İlmîye-i İslâmiyye adına Vahdetî'ye karşı çıktıkları ve meşrutî idareyi savundukları da bilinmektedir. Vahdetî de Said Kürdî ile birlikte *Volkan*'da yayımlanan yazılarında askerleri Meşrutîyet'e sahip çıkmaya davet etmiş ve çoğu subaylardan oluşan İttihatçıların zorbalıklarını Meşrutîyet'e yönelmiş bir tehlike olarak görmüştür.

31 Mart olaylarında İngilizler'in desteğini sağlayan Prens Sabahaddin ile Ahrar Fırkası'nın payı büyüktür. İttihatçıların, hânedana mensup oluşu dolayısıyla Prens Sabahaddin'e ceza verememeleri yüzünden muhalefeti sindirmek üzere adı sivrilmiş birkaç kişiyi astırdıkları ileri sürülmektedir ki Vahdetî de onlardan biridir. Ayrıca Vahdetî'nin dîvânî harpte yargılanırken, İstanbul'dan kaçmadan önce Kâmil Paşa'nın oğlu Said Paşa ile Şehzade Vahdeddin'i birkaç defa ziyaret ederek onlardan yardım talep ettiğini açıklaması, olayın geri planında kimlerin bulunduğu hakkında bazı ipuçları vermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Volkan Gazetesi 1908-1909 (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1992, sy. 2 (12 Aralık 1908); sy. 3 (13 Aralık 1908); sy. 9 (19 Aralık 1908); sy. 16 (9 Ocak 1908); sy. 17 (10 Ocak 1908); sy. 18 (11 Ocak 1908); sy. 19 (12 Ocak 1908); sy. 26 (26 Ocak 1908); sy. 27 (27 Ocak 1908); sy. 32 (1 Şubat 1908); sy. 41 (10 Şubat 1908); sy. 48 (17 Şubat 1908); sy. 66 (7 Mart 1909); Ali Cevat, *İkinci Meşrutîyet'in İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi* (haz. Faik Reşit Unat), Ankara 1960, s. 45-46; Mustafa Baydar, *31 Mart Vakası*, İstanbul 1955, s. 11-12; Hasan Âli Yücel, *Hürriyet Gene Hürriyet*, Ankara 1960, s. 183-192; Celâl Bayar, *Ben de Yazdım*, İstanbul 1967, I, 180-185; Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, İstanbul 1972, s. 39-45, 121-122, 219-224; a.mlf., *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1987, s. 116-132; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1984, I, 148, 182-198; *İttihat*, İstanbul 20 Mayıs 1325; Ahmed Bedevî Kuran, "31 Mart Hadisesi Nasıl Oldu", *Tarih Dünyası Dergisi*, II/13, İstanbul 1950, s. 557-560; M. Ertuğrul Düzdağ, "31 Mart'a Doğru, 31 Mart Günleri", *Zaman*, İstanbul 31 Mart - 12 Nisan 1988; Ali Birinci, "Volkan'ın Yeniden Neşrinin Düşündürdükleri", *Dergâh*, sy. 29, İstanbul 1992, s. 22; İsmet Parmaksızoğlu, "Otuzbir Mart Vak'ası", *TA*, XXVI, 197-199.

ZEKERİYA KURŞUN - KEMAL KAHRAMAN

DERVİŞLER

(bk. MEHDİLER).

DERYA BEYİ

Kaptanpaşa eyaletine bağlı sancakların beyleri için kullanılan bir tabir.

Derya beyi tabirinin ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir. Muhtemelen bu tabir, XV. yüzyılda bazan "deniz beyi" olarak da anılan ve kaptan-ı deryâlığın ihdasına kadar Osmanlı donanmasının kumandanı olan Gelibolu sancak beyi için kullanılıyordu. Daha sonra denizcilikle ilgili diğer sancakların beyleri de bu adla anıldılar. Önceleri sancak beyi olarak adlandırılan derya beyleri, kendi sancaklarında timar ve zeâmet tasarruf edenlerle birlikte yıllık dirlik gelirlerine göre tayin edilen sayıda kadirgalarıyla deniz seferlerine katılırlardı. "Bey gemileri" denilen ve devletin Tersâne-i Âmir'e'deki merkez donanmasından ayrı olarak teşkil edilen bu ihtiyat donanması esas itibarıyla Yavuz Sultan Selim devrinde kuruldu. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı Devleti hizmetine girmesi ve 1533'te Cezâyir-i Bahr-i Sefîd eyâletinin (Kaptanpaşa eyaleti) teşkil edilmesiyle deniz seferlerine katılan sancaklar buraya bağlandı. Sancak beyleri ise görevlerini deniz seferlerinde ye-

rine getiriyorlardı. Lutfî Paşa'nın *Âsaf-nâme*'sinde yer alan, "hatta bu hakir sebeb olmuştum ki deryaya müstakil beyler ve kapudanlardan nice hâkim nasp olunup" ifadesinden anlaşıldığına göre Osmanlı denizciliğine tahsis edilen sancakların sayısında da artış olmuştur.

XVI. yüzyılın sonlarına kadar yine sancak beyi olarak anılan derya beyleri, emirleri altındaki görevlilerle birlikte donanmanın hizmetinde olup gelirlerine göre bir, iki veya üç kadirga ile gemici ve gerekli mühimmatı da temin ederek deniz seferine katılmak mecburiyetindeydiler. Cezâyir-i Bahr-i Sefîd eyâletinin sancakları zaman zaman değiştiği için derya beylerinin sayıları da buna göre değişiyordu. Nitekim ilk kurulduğunda beylerbeylik merkezi olan Gelibolu sancagından başka Rodos, Midilli ve Eğriboz sancaklarından oluşmuşken XVI. yüzyılın ortalarında Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin idarî taksimata ait listesine göre Gelibolu, Eğriboz, Karlı-ili, İnebahtı, Rodos, Midilli, Sakız ve bunlara bağlı diğer adalardan ibaretti. XVII. yüzyılın başlarında ise sancak sayısı on üçe ulaşmıştı. Bunlardan paşa sancağı olan Gelibolu hariç Eğriboz, İnebahtı ve Karlı-ili sancaklarının beyleri birer; Mezistre beyi bir gemi ve bir yedek; Rodos beyi bir gemi ve devletin vereceği dört kalyon; Midilli, Kocaali ve Biga beyleri birer gemi ile donanmaya katılmaktaydılar. Sâlyâne*li sancaklardan olan Sakız, Nakşa ve Mehdiye'ye ise Girne, Baf, Magosa, Değirmenlik, Ayamavra, Selânik, Dimyat, İskenderiye ve Limni sancakları dahil edilerek yirmi kadar sancak bir gemiyle deniz seferlerine giderdi. Sadece Kocaali beyi 1000 adet kereste vermekle mükellefti; ayrıca Kıbrıs beylerbeyi bir gemi ve bir yedekle donanmaya iştirak ederdi. Böylece derya beylerinin maiyetinde on beş yirmi civarında gemi bey gemileri adıyla donanmaya katılırdı ve bunların cebelü*leriyle birlikte mevcutları 4500 civarındaydı. IV. Murad'ın bir hatt-ı hümayununda, eskiden beri dört kadirga ile donanma seferine katılan İskenderiye ve Dimyat sancak beyleriyle Mısır'dan gelen iki yedek geminin birkaç senedir donanmaya iştirak etmedikleri belirtilerek bundan böyle donanma ile birlikte sefere çıkmaları istenmiştir.

Eğribozlu Köse Ali Paşa'nın kaptan-ı deryâlığı esnasında Osmanlı bahriyesinde yapılan düzenlemeler sırasında derya beylerinin de tam bir tesbiti yapılarak statüleri belirlenmiştir. 1672 yılın-

daki bu düzenlemeye göre Osmanlı donanmasında yirmi sekiz derya beyi bulunuyordu. Yönettikleri sancaklar ise Kıbrıs, Rodos, Sakız, Mora, Andre, Sığla, Midilli, İnebahtı, Dimyat, Reşid, İskenderiye, Değirmenlik, Mezistre, Karlı-ili, Eğriboz, Baf ve Nakşa idi. Bu dönemde bütün derya beyleri mutlaka bir sancak tasarruf etmiyordu. Sâlyânesi olup seferlere katılan fakat bir sancağın beyi olmayan derya beyleri de vardı. Meselâ 1652 yılında derya beyi olarak ilk defa tayin edilen, kendilerine yıllık bir maaş (sâlyâne) ödenen üç bey vardı ve hiçbir sancak beyi değildi. Yine Defterdar Ahmed Efendi 1696'da 12 yük (1.200.000) akçe sâlyâne ile derya beyi olmuştur.

Denizde askere fazla ihtiyaç olduğu zamanlarda bazı sancaklar Kaptan-ı Deryâ eyâletine ilâve edildiğinden sancak sayısında artış olurdu. 1640'ta Osmanlı donanmasındaki bey gemilerinin sayısı on birdi (TSMA, nr. D 2686). Kâtib Çelebi ise bey gemilerinin mevcudunu yirmi olarak vermektedir.

Derya beyleri yönetimde ve teşrifatta diğer sancak beylerinin yetkilerine sahipti. Kıyı muhafazasıyla görevli olan derya beyleri, kendi bölgeleri içine giren sahilleri ve sahile yakın geçen tüccar gemilerini korsanlara karşı korumakla vazifeliydiler. Korsanlığın deniz nakliyatı için büyük bir tehlike olduğu zamanlarda derya beylerinden birisi başbuğ tayin edilerek birlikte harekete geçebilecek şekilde organize ediliyorlardı. Nitekim 1579-1580 yılında Ege denizi adaları bölgesiyle diğer açık denizleri düşman gemilerinden ve korsan saldırılarından korumak, İskenderiye-İstanbul arasında gidip gelen tüccar gemilerinin özellikle Rodos-İskenderiye arasında güvenli seyahat etmelerini sağlamak amacıyla Rodos, Sakız, Sığla, Mezistre, Midilli, Magosa ve İskenderiye beyleri görevlendirilmişti.

Derya beyleri içinde Rodos beyinin itibarı oldukça fazla idi. Bu sebeple zaman zaman Biga, Sakız, Midilli ve Sığla beylerine Rodos beyi başbuğ tayin edilerek birlikte kendi bölgelerini düşman gemilerine ve korsanlara karşı korurlardı.

Derya beyleri gemilerini kendileri inşa ettikleri halde silâh donanımları Tersâne-i Âmire'de yapılmakta, ihtiyaçları olan peksimedi ise parayla satın almayı tercih ediyorlardı. Nitekim 1686'da yan topları eksik olan veya kırılan derya beylerinin kadirgalarına tophaneden top verilmişti (BA, İbnülemin-Bahriye, nr. 162-165). Derya beyleri tersane mahzenlerinde bulu-

nan peksimedi de takdir edilen fiyat üzerinden ve nakit para ödemek suretiyle satın alıyorlardı. Eskiye gemileri de malzemelerini kendileri temin etmek şartıyla yeniden inşa edebiliyorlardı.

Derya beyliği kaydı hayat şartıyla verildiği gibi beylerin oğulları arasında denizlerde başarılı olanlar çıkarsa onlara da verilebiliyordu. Bundan dolayı uzun yıllar bu görevde kalanlar oluyordu. Derya beylerinin sâlyâneleri çeşitli avâriz, gümrük ve cizye-i gebrân gelirlerinden ödeniyordu. XVII. yüzyılın ikinci yarısında bu gelirler arasında Anadolu'dan toplanan avâriz vergileri, İzmir ve civarı gümrük resimleri, Eğriboz, Mora, Gördüs, Karlı-ili, İstefe, Livadiye ve Rodos'tan tahsil edilen cizye önemli bir yer tutmaktaydı. XVII. yüzyılın sonlarında ise İstanbul duhan (tütün) gümrüğüne ait gelirlerden de pay ayrıldı (BA, KK, nr. 5596, 5618).

Tesbit edilebildiğine göre derya beylerinin sâlyâne denilen yıllık maaşları 300.000 akçe ile 1.600.000 akçe arasında değişiyordu. Derya beyleri zaman zaman maaşlarının yetersiz olduğunu ileri sürerek *terakkî** verilmesi için istekte bulunuyorlardı. Kaptanpaşa veya başdefterdar aracılığıyla yapılan bu müracaatlar uygun görülürse gerçekleşebiliyordu. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren derya beylerinin maaşlarının kaydedildiği sâlyâne defterleri tutulmaya başlandı. Ancak bu defterlerde derya beylerinden başka yine donanmada görevli firkate kaptanları ile Kırım hanları da yer almaktaydı. 1670'lerde derya beylerine ve firkatecilere ödenen sâlyânenin miktarı 37 milyon akçeyi geçiyordu.

Derya beyleri, her yıl donanmanın sefere çıkmasından on on beş gün önce savaşı leventleriyle birlikte kadirgalarına binerek Tersâne-i Âmire'de hazır bulunmak mecburiyetindeydiler. Bey gemilerindeki kürekçiler esirlerden (forsa) meydana geldiği için gemileri hakkında "forsa gemisi" tabiri de kullanılıyordu. Bu gemilerdeki her bir küreği beş forsa çekiyordu ve savaşı olarak 150 silâhlı levent askeri bulunuyordu.

Derya beyleri sefer dönüşünde tersanenin ihtiyacı olan keresteyi taşıma gibi bazı hizmetleri yerine getirdikten sonra kış mevsimi gelince ertesi yıl için hazırlık yapmak üzere kışlaklarına çekilirlerdi (BA, MD, nr. 112, s. 406). Sefere katılmadıkları zaman ise bey gemilerindeki esirler kaptanpaşa ve kethüdânın baştardalarına kürekçi olarak ücretle tutu-

lur, diğerleri de gemi inşası veya benzer işlerde çalıştırılırdı (BA, MAD, nr. 4876, vr. 36^a).

Amcâzâde Hüseyin Paşa'nın sadâreti ve Mezemorta Hüseyin Paşa'nın kaptan-ı deryâlığı sırasında hazırlanan 1113 (1701) tarihli Bahriye Kânunnâmesi'nde derya beyleriyle ilgili düzenlemeler de yer almıştır. Buna göre derya beylerinin donanmanın eski emektarlarından olması, sâlyânelerine göre gemilerindeki her kürekte beşer altışar forsa kürekçi ve 160 savaşı levent bulundurmaları gerekiyordu. Derya beylerinin emrinde ehliyetli kaptan ve reisler de görev yapıyordu. Kaptanpaşa, derya beylerinin faaliyetlerini kontrol ederek görevini yerine getirmeyenlerin gemilerini ellerinden alıp bir başkasına vermeye yetkiliydi.

Derya beyliği müessesesi XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren giderek önemi ni kaybetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. D 2686; BA, İbnülemin-Bahriye, nr. 162-165; BA, MAD, nr. 4876, vr. 36^a; nr. 5362, s. 68; nr. 17901, s. 19; BA, MD, nr. 78, s. 849, hk. 3011; nr. 82, s. 99, hk. 216; nr. 98, s. 92, hk. 290; nr. 99, s. 23, hk. 108; s. 25, hk. 115; s. 39, hk. 158, 160; s. 104, hk. 332; nr. 101, s. 21, hk. 67; nr. 102, s. 163, hk. 639; s. 205, hk. 795; nr. 106, s. 57, 66; nr. 110, s. 618; nr. 111, s. 240, 492, 495, 543; nr. 112, s. 130, 406, 427; BA, KK, nr. 5595, 5596, 5601, 5618; BA, *Tahvil Defterleri*, nr. 41; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 14^b; Lutfi Paşa, *Asaf-nâme* (nşr. Mübahat Kütükoğlu, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 89; Ayn Ali, *Kavânî-i Âl-i Osmân*, s. 20-21; IV. Murad'ın *Hatt-ı Hümayunları*, İÜ Ktp., TY, nr. 6110, vr. 67^{a-b}; Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr* (s.nşr. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1972, s. 217-219, 240; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyî'ât* (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1979, s. 307; Cevdet, *Târih*, I, 161; Mehmed Şükrî, *Musavver Esfâr-i Bahriyye-i Osmâniyye*, İstanbul 1306, I, 140-141; Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Vaziyeti*, s. 136-137, 150-151; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 420-421, 433, 498; Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Giren Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s. 113, 196; Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu: 1789-1867*, İstanbul 1985, s. 15, 57; Lutfi Gücer, "XVI-XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Politikası", *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, İstanbul 1988, s. 17; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, s. 110, 128, 224, 242, 249; Ö. Lütfi Barkan, "1079-1080 (1669-1670) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi ve Ek'leri", *İFM*, XVII/1-4 (1955), s. 292-294; B. Lewis, "Daryâ-Begî", *El²* (İng.), II, 165; C. F. Beckingham, "Djâzâ'ir-i Bahr-i Safid", a.e., II, 521-522; Mahmut H. Şakiroğlu, "Cezâyir-i Bahr-i Sefid", *DİA*, VII, 500-501.

